

Warszawa, 29.11.2022 r.

Dr hab. inż. arch. Anna Majewska
Wydział Geodezji i Kartografii
Politechnika Warszawska
Pl. Politechniki 1, 00-661 Warszawa
anna.majewska@pw.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

MGR INŻ. ARCH. TOMASZA MICHAŁA KRYSJKOWSKIEGO

**pt. „Studium zaniezań w kształtowaniu centralnych przestrzeni Łodzi w kontekście
powojennych wizji i projektów urbanistycznych z lat 1945-1989”**

wykonanej na Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Politechniki Łódzkiej

pod kierunkiem Promotora dr hab. inż. arch. Jacka Wesołowskiego, Profesora PŁ
oraz Promotora Pomocniczego dr inż. arch. Moniki Marii Cysek-Pawlak

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie:

- Zlecenia prof. dr hab. inż. Dariusza Gawina, Dziekana Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej, z dnia 28 października 2022 r.
- Ustawy z dnia 3 lipca 2018r.: *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*,
- Ustawy z dnia 14 marca 2003r. (z późniejszymi zmianami): *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*.
- Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018r.: *w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora*.
- Dysertacji Doktorskiej mgr inż. arch. Tomasza Krystkowskiego.

2. Problematyka badań, cel, tezy i metodyka pracy

Tematem pracy doktorskiej mgr inż. arch. Tomasza Krystkowskiego jest analiza kształtowania najważniejszych przestrzeni publicznych w Łodzi, obejmująca okres od 1945 do 1989 r. (transformacja ustrojowa), w kontekście zrealizowanych projektów oraz wizji urbanistyczno –architektonicznych. Autor przeprowadza szczegółowe badania opracowań

planistycznych i perspektywicznych wizji rozwoju miasta, opisując stopień ich realizacji, założenia projektowe, zalety i wady projektów w ich wymiarze przestrzennym i funkcjonalnym. Słusznie też zauważa, że od kilkudziesięciu lat miasto zmagają się z podobnymi problemami i pomimo zmieniających się trendów projektowych powrót do „początków” oraz dogłębna analiza poprzednich wizji i projektów może być pomocna przy ich rozwiązywaniu w czasach współczesnych, gdyż *kilkudziesięcioletnia perspektywa umożliwia przyjrzenie się opisywanym problemom w sposób obiektywny poprzez pryzmat innej epoki*. Ciekawym wątkiem jest też pokazanie ewolucji poglądów autorów i mieszkańców w odniesieniu do historycznej spuścizny miasta.

Autor poprawnie i precyzyjnie zdefiniował podjęty w dysertacji problem badawczy oraz zakres badań stanowiących bazę dla przedstawionego w pracy wywodu. Zakresy te są konsekwentnie realizowane w kolejnych rozdziałach/częściach pracy i są to:

- Geograficzny- obszary w większości obejmujące tzw. Strefę Wielkomiejską Łodzi.
- Merytoryczny - obejmujący archiwalne projekty i wizje, zgrupowane w 8 obszarów problemowych i uporządkowanych w 4 grupy zagadnień.
- Czasowy – lata 1945-1989 wraz z nawiązaniem do początków kształtowania ośrodka miejskiego od XIX wieku do czasów współczesnych.

W pracy można wyróżnić cztery zasadnicze rozdziały:

- Część wstępną, obejmującą opis tematu, założenia rozprawy i zakres przyszłych badań oraz podstawy teoretyczne i metodologiczne;
- Omówienie problemów kształtowania przestrzeni miejskiej Łodzi w kontekście historycznym (do 1945 r.);
- Omówienie projektów i wizji perspektywicznych rozwoju Łodzi w okresie PRL;
- Omówienie zrealizowanych i niezrealizowanych przekształceń centralnych obszarów Łodzi w aspekcie zmiennych trendów urbanistycznych i konfliktów przestrzennych.

Dysertacja zakończona jest podsumowaniem oraz wnioskami ogólnymi i szczegółowymi.

W części wstępnej rozprawy Autor definiuje jej cele, które dobrze określają przyjęty obszar badawczy. Zdaniem Recenzenta przybliżenie powojennego dorobku, poglądów i wizji łódzkich architektów, urbanistów, planistów, a także mieszkańców Łodzi w aspekcie aktualności nierozwiązanych sytuacji problemowych, według współczesnej wiedzy i uwarunkowań, wydaje się szczególnie cenne. Wyszczególnione cele zostały prawidłowo i szeroko zrealizowane w kolejnych etapach rozprawy.

Rozwinięciem tematu i celów pracy są postawione przez Autora tezy (główna i pomocnicze). Zostały one sformułowane w następujący sposób:

Teza główna:

Pomimo anachroniczności rozwiązań form część założeń i idei zawartych w dawnych wizjach i projektach jest nadal aktualna, ponieważ wiele istniejących od dawna problemów przestrzennych miasta nie zostało rozwiązanych do tej pory.

Tezy pomocnicze:

- 1) Zdarza się, iż działania podjęte w powojennych dekadach, które miały poprawić funkcjonowanie miasta, jak i warunki życia jego mieszkańców (ówczesna rewitalizacja) stworzyły kolejne problemy, z którymi mamy do czynienia, do tej pory.
- 2) Pomimo wielkich planów miasto powstało *ad hoc*, zaś same realizacje były często bardzo skromne, mocno okrojone lub ich w ogóle nie było.
- 3) Założenia urbanistyczne obecne na planach często nie były realizowane w proponowanej formie. Przekładało się to na rzeczywistość, czyli przestrzeń faktycznie odczuwalną przez jej użytkownika. W wielu przypadkach nieprzyjemna i bardzo słabej jakości przestrzeń miejska jest wynikiem niepełnych realizacji z przeszłości.

Zapisy te zdaniem Recenzenta należy uznać za poprawne i dobrze sformułowane. Przedstawione tezy zostały też prawidłowo udowodnione w trakcie wywodu doktorskiego.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, iż mgr inż. arch. Tomasz Krystkowski w sposób poprawny sformułował temat, cele i tezy pracy. W swoich badaniach oparł się zarówno na badaniach literaturowych, przeprowadzonych samodzielnie studiach wybranych opracowań planistycznych, jak i na szczegółowym omówieniu projektów dla wybranych obszarów. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie, iż Autor dobrze porusza się w omawianej problematyce, a praca spełnia warunki stawiane przed rozprawami doktorskimi.

3. Struktura Pracy i uwagi szczegółowe do poszczególnych rozdziałów

Recenzowana praca została napisana na Wydziale Budownictwa, Architektury i Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej pod kierunkiem promotora dr hab. inż. arch. Jacka Wesołowskiego, Profesora PŁ. Funkcję promotora pomocniczego pełniła dr inż. arch. Monika Cysek-Pawlak.

Praca jest bardzo obszernym studium tekstowo - rysunkowym, liczącym 492 ponumerowane strony (druk jednostronny), złożonych w jeden oprawiony tom o formacie A4. W dysertacji wyodrębniono pięć zasadniczych rozdziałów, a także załączniki obejmujące bibliografię, spis tabel i źródeł ilustracji oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Wykaz bibliograficzny jest dość obszerny. Zawiera łącznie 104 pozycje literatury (monografie i rozdziały z opracowań zbiorowych), 82 artykuły z czasopism, 102 artykuły i notatki prasowe, 10 materiałów pokonferencyjnych oraz łącznie 33 pozycje zawierające akty prawne, dokumenty planistyczne dotyczące rozwoju Łodzi, wnioski i warunki konkursowe dotyczące obiektów łódzkich, a także 11 adresów stron internetowych, 9 pozycji to materiały archiwalne, w tym 4 ze zbiorów prywatnych. Większość pozycji w przedstawionej bibliografii jest ściśle związana z tematyką pracy i są to jednocześnie pozycje aktualne w języku polskim. Zamieszczono również kilka publikacje zagranicznych (choć mogłoby być ich więcej, przykładowo w części teoretycznej).

Na podkreślenie zasługuje bardzo wnikliwe i obszerne opracowanie graficzne dysertacji, liczące 6 tabel i 225 ilustracji reprezentujących unikatowe plany, opracowania kartograficzne i ikonografię. Uwidacznia to bardzo bogatą i wręcz drobiazgową kwerendę archiwalną Autora

w kontekście opracowanego tematu. Wiele z zaprezentowanych pozycji pochodzi z archiwów prywatnych i przedstawienie ich w dysertacji może uchronić od zapomnienia te ciekawe koncepcje jak również ich autorów.

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń, jest spójna i logiczna. Poszczególne rozdziały odpowiadają kolejnym zagadnieniom.

Rozdział 1, jak już wspomniano poświęcony jest zagadnieniom wprowadzającym. Część badawczą rozpoczyna obszerny rozdział 2, który podzielony został czytelnie na dwie części. Pierwsza obejmuje zagadnienia teoretyczne opisane na podstawie bogatej analizy literatury przedmiotu. Zawiera ona wytyczne do kształtowanie fizycznej formy przestrzeni (jak: plan miasta, place, ulice, gmachy), według których Autor charakteryzuje rozwój miasta i podejmuje subiektywną ocenę łódzkich przestrzeni centralnych. Druga część tego rozdziału to odniesienie do kontekstu historycznego łódzkich założeń przestrzennych w aspekcie działalności samorządu i prawodawstwa budowlanego. Autor przedstawia bogaty przegląd istniejących opracowań reprezentujących stan wiedzy na ten temat, obrazując zasady rozwoju osad przemysłowych, jako „upadek urbanistyki”. Warto podkreślić, że w tekst wplecione zostały graficzne efekty własnych badań, jak przekroje ulic, analiza wielkości kwartałów, itp. Autor, na podstawie licznych, archiwalnych planów urbanistycznych (wiele z nich uzyskano z archiwum miejskiego) charakteryzuje kolejne etapy rozwoju łódzkiego miasta przemysłowego, jako „układanki” parcelowanych w różnych latach terenów, w których nie było śmiałych, porządkujących przestrzeni, założeń urbanistycznych. Ta wnikliwa analiza stanowi podstawy do zrozumienia późniejszych wizji planistycznych i problemów z niekompletnie ukształtowanymi przestrzeniami publicznymi, co jest bardzo dobrym zamierzeniem i zdaniem recenzenta stanowi to fundament przyszłych badań własnych. Rozdział ten jest też logicznie skonstruowany i bardzo bogato zilustrowany graficznie. Jednak, dla lepszej czytelności, zdaniem Recenzenta, wskazane byłoby naniesienie na prezentowane plany podziałki liniowej, ukazującej skalę przedsięwzięć i oznaczeń dla szeroko omawianych fragmentów struktury miasta (nazwy placów i głównych ulic, dworce kolejowe, itp.), których to nazw Autor używa przy opisie treści prezentowanych planów. Dla osoby nieznającej Łodzi stanowiłoby to duże ułatwienie. Problem ten występuje również w przypadku planów zamieszczonych w rozdziale 3. Aspekt ten jest szczególnie ważny w przypadku publikacji pracy, która jako opracowanie o zasięgu ogólnopolskim powinna być czytelna dla wszystkich odbiorców.

Rozdział 3 dotyczy powojennych (w okresie Polski Ludowej) przekształceń miasta i kierunków rozwoju Łodzi, uwiecznionych w tekstach pisanych oraz w planach perspektywicznych, wykonanych przez znanych w czasach PRL architektów. Autor szczegółowo charakteryzuje sytuację gospodarczą i społeczną oraz tendencje w kształtowaniu przestrzeni miasta według socjalistycznych zasad obowiązującego w tych czasach socrealizmu a następnie modernizmu. Na podstawie 8 planów z lat 1946 – 1989, a także kilkunastu niezrealizowanych „wizji” i projektów urbanistyczno-architektonicznych analizuje poszczególne fragmenty miasta w kontekście prowadzonych działań. Bardzo ciekawe, brzmiące czasami współcześnie, są zaprezentowane opinie Łodzian na temat niezbędnych zmian ich miasta. Bardzo dobrze, że Autor zwrócił też uwagę na ewolucję podejścia do zabytkowej substancji miasta i jego unikalności na tle Polski, pokazując jak zmieniało się ono od lat 70. XX w., jak również jak zmieniały się poglądy mieszkańców, chcących mieszkać w

nowoczesnym, zapewniającym godne warunki mieszkaniowe mieście. Temat ten wart jest rozwinięcia podczas obrony – jaki był stosunek do dziedzictwa historycznego miasta, jak się zmieniał?, co z tego wynikało? Konstrukcja rozdziału 3 w oparciu o kolejne okresy czasowe jest prawidłowa, ale zdaniem Recenzenta ostatni z prezentowanych planów: *Miejscowy szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego Łodzi* bardziej pasowałby do rozdziału 4, gdyż jako jedyny wśród siedmiu planów „ogólnych” prezentuje inną skalę i zakres opracowania.

Rozdział 4, to jak podkreśla Autor, zasadnicza część pracy, dotyczy projektów centralnych obszarów Łodzi. Rozdział ten podzielono na 4 podrozdziały, z których każdy poświęcony jest innemu zagadnieniu tematycznemu, jak: centrum miasta, Rynek Bałucki i Plac Niepodległości, trzy ważne łódzkie place (Wolności, 9 maja, Zwycięstwa) oraz planowanym reprezentacyjnym gmachom i ich otoczeniu. Autor przeanalizował szczegółowo kilkadziesiąt projektów: planów zagospodarowania przestrzennego, placów oraz projektów architektonicznych reprezentacyjnych gmachów. Zaprezentował tu i omówił w kontekście współczesnym wiele zrealizowanych i niezrealizowanych „wizji” architektonicznych, w tym unikatowych, zapomnianych projektów z epoki modernizmu. Opisy dotyczące poszczególnych obszarów są bardzo dokładne i zaopatrzone przez Autora w subiektywną i prawidłową (zdaniem Recenzenta) ocenę podjętych działań i wizji. Zaprezentowana własna interpretacja tych opracowań, jest przewodnikiem nie tylko urbanistyki Łodzi, ale panujących trendów i osiągnięć polskiej, powojennej myśli urbanistycznej, co tym bardziej pretenduje recenzowaną pracę do opublikowania w formie monografii.

Zdaniem Recenzenta brakuje w tym rozdziale schematu pokazującego zasięg omawianych planów na tle planu współczesnej Łodzi z naniesionymi proponowanymi w opracowaniach osiami przestrzennymi, punktami węzłowymi, głównymi elementami struktury przestrzennej oraz nazwami omawianych ulic. Ilustracja nr 4.1 pobrana z opracowania: *Łódź zabytkowy układ przestrzenny. Ocena wartości*, jest zbyt schematyczna i uwidacznia tylko niektóre elementy. Wskazane byłoby podczas publicznej obrony wyszczególnienie ewolucji trendów urbanistycznych w przedstawianych planach – jakie tendencje widoczne są w wybranych projektach dotyczących konkretnych fragmentów miasta? W jaki sposób się zmieniały w kolejnych latach? Przykładowo - czy fragmentaryczność realizacji to proces ciągły, czy tylko w ostatnich latach PRL ?

Na podstawie własnych obliczeń, bardzo ciekawie omówiono wskaźniki urbanistyczne na podstawie omawianych opracowań i stanu istniejącego, co może stać się wzorem dla realizacji śródmieść innych miast. Bardzo wartościowym elementem tych analiz jest własna interpretacja Autora i przekształcenie dwuwymiarowych, powierzchniowych planów na wersję trójwymiarową (3D), poprzez wykonanie licznych przekrojów i panoram ulic, aksonometrii i wizualizacji za pomocą współczesnych programów komputerowych, co pozwala dobrze zrozumieć intencje Projektantów prezentowanych koncepcji sprzed wielu lat. Pokazanie roli dominant i projektowanych gmachów w planowanych układach przestrzennych, wpisanych w istniejący kontekst urbanistyczny, pozwala ocenić skutki tych realizacji i konflikty z tym związane.

Zdaniem Recenzenta zbyt mało uwagi poświęcono na ważny problem struktury zabudowy Łodzi, jak „przeprucia kamienie” w czasach wprowadzanych zmian przestrzennych, w omawianym okresie czasowym. Autor wspomina o problemie w podrozdziale 4.1.2.1., „styki

zabudowy” i w rozdziale 4.1.4, ale jest to temat bardzo ważny i specyficzny dla Łodzi, dla tego też Recenzent wnosi o odniesienie się Kandydata do tej kwestii w trakcie publicznej dyskusji nad tezami pracy.

Rozdział 5 stanowi podsumowanie dysertacji. Autor definiuje główne problemy przestrzenne Łodzi, problemy „niedokończonych” układów przestrzennych z poprzednich dekad, słabą jakość przestrzeni i czasami kontrowersyjny stosunek do zastanego dziedzictwa kulturowego. Rozdział ten zawiera również weryfikację tez badawczych, która przeprowadzona jest prawidłowo i przekonująco.

Przedstawioną powyżej strukturę uznać należy za poprawną. W ramach dysertacji wyodrębniono zarówno część wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych, przeprowadzenie badań własnych na przykładzie wybranych planów zagospodarowania przestrzennego Łodzi, w wybranym przedziale czasowym, omówienie kontekstu badanych zagadnień, szczegółową analizę w odniesieniu do wybranych obszarów centrum Łodzi oraz sformułowanie prawidłowych wniosków końcowych. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy, formułując szereg konkluzji go dotyczących. Tak, więc można uznać, że praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej, a świetle obowiązującej Ustawy.

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca mgr inż. arch. Tomasza Krystkowskiego jest dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym, a poszczególne rozdziały (mimo pewnych braków zaznaczonych powyżej) stanowią dobrze uzupełniające się nawzajem elementy. Co ważne, **Recenzent nie dostrzegł w pracy jakichś szczególnych uchybień czy elementów o charakterze dyskusyjnym.**

Praca jest bardzo obszerna, co mogłoby rodzić pytanie o celowość zamieszczenia wszystkich wyników badań, jednak zdaniem Recenzenta, elementy pracy wzajemnie się uzupełniają, a przyjęty bardzo szeroki obszar badawczy (cała Łódź, a następnie zawężenie do strefy centralnej) wymaga zaprezentowania bogatego podłoża historycznego w aspekcie społecznym i kulturowym, tak jak to uczynił Autor. Pozwala to lepiej zrozumieć prezentowane zagadnienia i **każdy rozdział wydaje się niezbędny.**

5. Uwagi redakcyjne

Praca została przygotowana bardzo starannie pod względem graficznym i edytorskim (trudno znaleźć literówki). Wzbogaceniem tekstu pracy są liczne tabele i ilustracje, w tym opracowane przez Autora. **Zwraca uwagę bogata kwerenda archiwalna, która tworzy unikatowy zbiór planistyczno-ikonograficzny obrazujący osiągnięcia urbanistów i architektów bylejszej epoki – co stanowi o unikatowości pracy.** Nie budzi także wątpliwości warsztat naukowy – Autor w bardzo dobry, dojrzały sposób posługuje się przypisami oraz powołaniami literaturowymi.

6. Wnioski końcowe

Mgr inż. arch. Tomasz Krystkowski w przedstawionej pracy zrealizował zamierzone cele, tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji uwag, w mojej opinii dysertacja doktorska mgr inż. arch. Tomasza Krystkowskiego spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi. Autor rozwiązuje postawiony problem badawczy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dyscyplinie Architektura i Urbanistyka.

Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy, jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.**

Równocześnie – z uwagi na wysoki poziom pracy – stawiam wniosek o wyróżnienie niniejszej rozprawy doktorskiej.

Dr hab. inż. arch. Anna Majewska

